

O, bir məktəb idi...

Birinci esse – 1992

**«Dünya axirət əkini...»
(Heydər Əliyev haqqında söz)**

Elçin

Xalq yazıçısı

Annotasiya. Məqalədə görkəmli ictimai xadim, Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin 70-80-ci illərdə Azərbaycan xalqının xilaskarı kimi hərərəfli xidmətləri barədə ətraflı məlumat verilir. Onun ən fərqli bir xüsusiyyəti – ölkənin ziyalılarına, yaradıcı şəxsiyyətlərinə göstərdiyi diqqət və qayğıdan konkret faktlar əsasında söhbət açılır. Onun həm də dünya miqyasında böyük nüfuza malik olan bir siyasətçi olduğu xüsusi vurğulanır.

Məqalənin sonunda müəllif təəssüf hissilə qeyd edir ki, 1992-ci ilin oktyabr ayında Heydər Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətə gəlişindən xeyli əvvəl yazdığı bu yazını o zaman respublikanın əsas qəzetlərinin heç birində çap etdirə bilməyib. “Aydınlıq” qəzetində çap olunmuş həmin məqalə 31 ildən sonra – Ulu öndərin 100 illiyi ərəfəsində olduğu kimi təqdim edilir.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, görkəmli ictimai xadim, yetmişinci-səksəninci illər, Moskva mühiti, Kreml mafiyası

He was a school...

The first essay – 1992

**“The world is the harvest of the afterlife...”
(The word about Heydar Aliyev)**

Elchin

People’s writer

Abstract. In the article is dealt with the valuable services of Heydar Aliyev, the National Leader of Azerbaijani people and prominent public figure, as a savior of the Azerbaijani people in the 70s and 80s. In the article is talked about his unique personal qualities – the attention and care he showed to the country's intellectuals and creative personalities based on the facts. Heydar Aliyev was world-scale politician and it is especially emphasized in the article.

At the end of the article, the author notes with regret that he was unable to publish this article, written by him long before Heydar Aliyev’s coming to power for the second time in October 1992, in any of the main newspapers of the republic. The article that published in the newspaper "Aydinlig" is presented on the eve of the 100th anniversary of the Great Leader, 31 years later.

Keywords: Heydar Aliyev, prominent public figure, 70s-80s, Moscow environment, Kremlin mafia

1987-ci ildə Heydər Əliyev xəstələndi, Mixail Qorbaçovun ətrafında get-gedə tamam

dekorasiyaya çevrilən rəhbərliyin arasında görünmədi və Bakıda obivatel şayiələrindən tutmuş səriştəli və səriştəsiz siyasi proqnozlaracan cürbəcür fikirlər, gümanlar, yozmalar tüğyan eləməyə başladı.

Həmin ilin payızında mən Moskvada növbəti Beynəlxalq Kitab Yarmarkasının işində iştirak edirdim və Heydər Əliyev xəstəlikdən sonra ilk dəfə o yarmarkanın açılışına gəldi. Azərbaycan pavilyonunda başqa iştirakçılarla bərabər, onunla görüşdük. Arıqlamışdı, aşkar hiss olunurdu ki, ağır xəstəlikdən qalxıb və mən ona baxa-baxa 70-ci illəri, 80-ci illərin əvvəllərini yadıma salırdım. Bakıda, rayonlardakı cürbəcür aktivlərdə, görüşlərdə, iclaslarda saatlarla sinədəftər və ehtirasla danışıqları gözümün qabağından keçirdi, Şuşada Vaqifin məqbərəsinin ziyarəti zamanı qarın-çovğunun içində başıaçıq, iri və möhkəm addımlarla getməyini xatırlayırdım (elə bil ki, Leonid Brejnevin dediyi və indi hamının lağa qoyduğu “Şiroko şaqayət Azerbaydjan!” sözləri məcazi yox, fiziki mənada elə bu adamın özü haqqında deyilmişdi) və fikirləşdim ki, elə bil, qorxunc sistem bu dəfə təbiətlə də əlbir olub və qopardığını ondan qoparıb...

Yarmarkadan sonra mən Almaniya Demokratik Respublikası Yazıçılar İttifaqının dəvətilə “Drujba narodov” jurnalının baş redaktoru, ədəbiyyatımızın o zamankı İttifaq səviyyəsində tanınmasında müəyyən xidmətləri olan Serqey Baruzdinlə birlikdə Şərqi Berlinə getdim və orada eşitdim ki, Heydər Əliyev Siyasi Büro üzvlüyündən və SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsindən azad olunub.

Təkcə elə S.Baruzdinin simasında “sovet cəmiyyəti” deyilən o ictimai əxlaq pozğunluğunun bu hadisəyə necə münasibət bəsləyəcəyi mənim üçün tamam aydın idi: bütün səfər boyu yeri düşdü-düşmədi, mənə və mən iştirak edən məclislərdə başqalarına Heydər Əliyevi şit-şit tərifləyən yazıq Sergey Alekseyeviç birdən-birə 180 dərəcə dəyişdi, onu tənqid etməyə, haqqında şovinst bir istehza ilə danışmağa başladı. Təbii ki, cavabını verirdim və Baruzdin də artıq dünyasını dəyişdiyi üçün, bu barədə təfərrüata varmaq istəmirəm, amma məsələ burasındadır ki, onun o gözlənilməz dəyişikliyi küləyin səmt göstəricisi idi.

Berлиндən qayıdanda gecə Moskvada “Moskva” mehmanxanasına ayaq basarkən ilk gördüyüm dost adam Elmlər Akademiyamızın prezidenti Eldar Salayev oldu və salamsız-kələmsiz ona dediyim sözlər indiyə kimi mənim də yadımdadı, Eldar Salayevin də. Dedim: “- Görəcəksən, birinci ermənilər başlayacaq!..”

Təəssüf ki, belə də oldu.

Heydər Əliyev nüfuz sahibi idi və o nüfuz, hətta erməni daşnak irqçiliyinin belə, qarşısında bir səddə çevrilmişdi.

Bu yaxınlardakı müsahibələrdən birində mənə belə bir sual verdilər ki, 70-ci illərdə, 80-ci illərin əvvəllərində Azərbaycanda “dalğalanan” Qırmızı Bayraqlar haqqında nə deyə bilərsiniz? Belə cavab verdim ki, o Qırmızı Bayraqlar tarixin faktıdır, onları danmaq olmaz və lazım da deyil. Doğrudan da belədir. Bu günün nəzərləri ilə yaxın (eyni zamanda çox uzaq!) keçmişimizə nəzər salanda, o “təntənəli” iclasları xatırlayanda, indi onlar adama fantasmaqorik, əcaib, hətta sürrealist təsir bağışlayır. Ancaq bu, məsələnin bir tərəfidir: görünən və yekdilliklə pislənən, tənə gətirən tərəfi. İkinci tərəf isə görünmür, dərinədir və mürəkkəbdir. O da bundan ibarətdir ki, həmin “təntənə”lərin arxasında konspirativ şəkildə, xəlvətcə, bəlkə də təhtəşüür, sövq-təbii olaraq xalqın nüfuzunun artması, uzun illərin sarsıntısından sonra akvarellə nəzərə çarpacaq milliyyətçi dirçəliş prosesi başlamışdı. Yüksək bürokratiya xalqın lideri ilə necə hesablaşırdısa, yavaş-yavaş onlarda xalqın özünə də münasibətdə, bəlkə də, daxilən istənilməyən, arzu olunmayan bir ehtiram yaranırdı.

Bu sətirləri yazıram, xəyal isə məni bu dəfə 1985-ci ilə aparır: onda da Moskvada Beynəlxalq Kitab Yarmarkası idi (iki ildən bir keçirilirdi) və “təntənəli” açılış mərasimini keçirmək üçün yüksək rəhbərlik, görkəmli ictimai xadimlər, yazıçılar yarmarka pavilyonunun qarşısına toplaşmışdı.

Mən o zaman da yarmarkada Azərbaycan nümayəndəliyinin üzvü idim. Yavaş-yavaş yağış yağdı, mərasim isə başlamırdı. Məlum oldu ki, hamı, o cümlədən, Sov.İKP MK-nın yüksək vəzifəli çinovnikləri, nazirlər Heydər Əliyevin gəlişini gözləyir, o isə gəlib çıxmır. Yağış get-gedə bər-

kimyəyə başladı. Nazirlər, MK-nın şöbə müdirləri xaricdən gəlmiş qonaqların istehzalı nəzərləri altında başlarının üstünə qəzet tutub eləcə yağışın altında dayanmışdılar və mərasimi başlamağa cürət etmirdilər. Nəhayət, Heydər Əliyevin maşını gəldi və indiki kimi mənim gözlərimin qabağındadır ki, Aleksandr Nikolayeviç Yakovlev – gələcək Siyasi Büro üzvü və bu gün köhnə üsul-idarəni ifşa eləyən adam, o zaman isə Sov. İKP MK-nın yeni təyin olunmuş şöbə müdiri o yağışın altında axsaya-axsaya necə maşının qabağına yüyürdü, Heydər Əliyevi necə yaltaqcasına qarşıladı...

Sistemin bir xüsusiyyəti var idi: qorxanda yaltaqlanırdı və sənə yaltaqlanırdısa, mənsub olduğun xalqa da ehtiyatlı yanaşmaq məcburiyyəti qarşısında qalırdı. Stalin zamanı gürcülərə münasibəti xatırlayaq və bu cür misalları çox gətirmək olar.

O Qırmızı Bayraqlarla bərabər, xüsusən 80-ci illərin əvvəllərində Azərbaycanda milli təfəkkürün, özünəqayıdışın ayrı-ayrı fərdlər arasında yox, bir küll halında oyanma dövrü idi. Yalnız elə Hüseyn Cavidin cənazəsinin Sibirdən gətirilib, doğma yurdda torpağa tapşırılması faktını xatırlayaq. Yaxud 1981-ci ildə Azərbaycan yazıçılarının VII qurultayındakı sözlər yaxşı, sağlam mənasında millətçilik əhvali-ruhiyyəsi, “İran Azərbaycanı” ifadəsinin “Cənubi Azərbaycan” ifadəsi ilə əvəz olunmasının rəsmiləşdirilməsi...

Əlbəttə, bütün dövrlərdə olduğu kimi, o dövrdə də haqlı işdən çıxarılanlarla bərabər, haqsız işdən çıxarılanlar da olub, haqsız incidilənlər də olub, amma onilliklər boyu insani hisslərə yad olan ictimai əxlaqı (daha doğrusu, əxlaqsızlığı!) zorla həyata tətbiq edən, insanı mənən əzən və lazım gəldikdə cismən də məhv edən Sistemi də yəqin ki, yaddan çıxarmaq olmaz və mənim dediyim odur ki, həmin Sistem daxilində şəxsiyyətə və onun fəaliyyətinə hərtərəfli, obyektiv, düşünə-düşünə qiymət verməyə, fikir söyləməyə çalışmaq lazımdır. Başa düşürəm ki, bəzən bu, çətin olur, şəxsi inciklikləri, şəxsi narazılığı boğmaq bir o qədər də asan deyil, ancaq mənim təsəvvürümə görə həqiqi yol budur. Onsuz da, dünyanın hər üzünü görmüş qoca tarix belə də edəcək.

Yadıma gəlir, Heydər Əliyevin həyat yoldaşı vəfat edəndə bu gün onun üzünə duranlar, kölgəsini qılınclayanlar, həm də yalnız nomenklatura yox, bəzi ziyalılar, ictimai xadimlər necə bir cidd-cəhdlə, canfəşanlıq göstərə-göstərə Moskvaya getməyə, kişiyyə şəxsən başsağlığı verməyə çalışırdılar. Bunlar hamısı mənim (və yəqin ki, yalnız mənim yox!) gözlərimin qabağındadır... O zaman mən də Heydər Əliyevə başsağlığı məktubu yazdım. O məktubdakı sözlər, təbii ki, indi olduğu kimi yadımda deyil, amma fikirlər, əhvali-ruhiyyə yaxşı yadımdadır. Əlbəttə, o şəxsi məktubdakıları təkrar etmək düzgün olmaz, yalnız onu deyə bilərəm ki, mən yenə də həmin fikirdəyəm və məni tanıyanlar yaxşı bilir ki, heç bir konyukturada da bunu gizlətməmişəm.

Artıq çox uzaqlarda qalmış aspirantlıq illərində haradasa oxumuşdum ki (deyəsən, akademik Tarlenin fikridir), sarsıdıcı inqilablardan, yakobinçilikdən və cəmiyyətin lümpenləşməsindən sonra XVIII əsrin sonlarında, XIX əsrin əvvəllərində Fransada Napoleon hadisəsi zərurət idi, amma bu adamın məhz Korsikalı Bonapart olması təsadüfdür.

Bu fikri şəxsiyyətlərin müqayisəsi üçün yox, iqtibas etmək üçün xatırladıram. Fikirləşirəm ki, görünür, Azərbaycanda da 28 apreldən, “bəysizləşdirmə”dən, kollektivləşdirmədən, 37-dən sonra, o dövr üçün Əliyev hadisəsi zərurətin ifadəsi idi. Bəlkə də fatalizmə qapılıram, amma dediyim odur ki, Azərbaycanın öz tam müstəqilliyi uğrundakı mübarizəsindən əvvəl imkan daxilində özünütanıtma və özünü təsdiq mənasında yəqin ki, “Əliyev dövrü”ndə bir zərurət var idi.

Bu yaxınlarda hardasa belə bir məlumata rast gəldim ki, Todor Jivkov on cildlərlə “Seçilmiş əsərləri”nə toplanmış məqalələrini nəinki özü yazmayıb, ümumiyyətlə, heç onları oxumurdu da! “Sosializm komediyası, farsı” üçün bundan gözəl bir illüstrasiya tapmaq, güman ki, çətinidir... Leonid Brejnevə yaxından tanıyanların dediyinə və yazdığına görə, bu rəhbər də öz adına çap olunan, nəşr edilən yazıları oxumurdu.

Və həmin kontekstdə Heydər Əliyev şəxsiyyətinin “inkışaf etmiş sosializm” çərçivələrinə sığışmayan bir cəhəti də mənim üçün əlamətdardır: mətbuatı şəxsən izləmək. Onun çıxışlarında, söhbətlərində (mən həmin çıxışların sırası dinləyicilərindən, o söhbətlərin təsadüfdən-təsadüfə sırası iştirakçılarından biri kimi fikir yürüdüürəm) dərhal hiss olunurdu ki, qələm əhlindən kimin kim

olduğunu, hansı məzhəbə qulluq elədiyini yaxşı bilir və bu, köməkçilərin hazırladığı (eləcə də xeyrixahların, daha artıq dərəcədə isə bədxahların verdiyi) məlumatların nəticəsi deyil, öz müşahidəsi, öz biliyidir.

Səksəninci illərin lap əvvəllərində mənim “Literaturnaya qazeta”da bir məqaləm çap olunmuşdu. O vaxt “Litqazeta” bir ədəbi problem, yaxud əsər haqqında müxtəlif fikirlər verirdi. Mənim məqaləm də Yuri Boldirevin məqaləsi ilə yanaşı verilmişdi və onunla kəskin ədəbi mübahisə edirdim. Onda Həsən Həsənov Mərkəzi Komitənin ideoloji katibi işləyirdi və birdən-birə gecə mənə evə zəng elədi. Məlum oldu ki, Heydər Əliyev Soçidə (əgər səhv etməmişəm) istirahət edir, məqaləni oxuyub və zəng eləyib bu barədə Həsən Həsənova ətraflı fikrini bildirib. Burada yəqin ki, fəxr eləməli bir şey yoxdur, amma o var ki, cavan bir yazıçının, özü də sırf ədəbiyyat problemlərinə həsr olunmuş yazısı da diqqətdən (və maraqdan!) kənarda qalmırdı və bu diqqət “rəhbər diqqəti” yox, oxucu diqqəti idi. Məsələnin maraqlı bir cəhəti də o idi ki, ətrafındakıların xeyli qismi mətbuatla, ümumiyyətlə, mədəniyyətlə maraqlanan adamlar olmasa da, rəhbərdən çəkindikləri üçün, özləri də mətbuatı izləmək, ədəbi ictimaiyyətin problemlərinə məhdud qabiliyyətləri daxilində diqqətlə yanaşmaq məcburiyyətində qalırdı.

Dəfələrlə bunun şahidi olmuşam ki, Heydər Əliyev teatr tamaşalarına baxıb və qurtardıqdan sonra, səhnə arxasında yaradıcı kollektivlə görüş keçirib və heç bir mübaligəyə yol vermədən deyim ki, yüksək səviyyəli professional sənətsünas kimi tamaşanın təhlilini verir. Orasının da şahidiyəm ki, həmin görüşlərdən sonra yaradıcı kollektivin həvəsi birə-on artırdı. Əsl sənət adamına, sənət kollektivinə nə lazımdır? İlk növbədə xalqın onun sənətinə qiymət verməsi, onu başa düşməsi. Xalqa rəhbərlik edən adam da qiymət verməyi bacarırsa, bu – əlbəttə, çox təqdir ediləsi cəhətdir.

Bu cür görüşlər Moskvada da keçirilirdi: görkəmli arxitektoraqlarla, yazıçılaraqla, teatr kollektivləri ilə və deməliyəm ki, onların əks-sədası Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı üçün münbit şərait yaranması baxımından çox xeyirli olurdu.

Həmişə öz-özümə fikirləşəndə, təəccüb, bəzən, hətta heyrət etmişəm ki, Heydər Əliyev kimi, ucqar bir yerdə boya-başa çatıb təhsil alasan, uzun illər boyu DTK kimi sənətdən, yaradıcılıq mühitindən uzaq bir yerdə işləyəsən və bu dərəcədə də ədəbi-estetik təfəkkür tərzinə malik olasan. Yadıma gəlir, 1976-cı il idi, onda lap cavan bir yazıçı idim və Yazıçılar İttifaqına yenicə katib seçilmişdim. Moskvada Səməd Vurğunun anadan olmasının 70 illiyini keçirdik və sonra Daimi Nümayəndəliyimizdə Yubiley iştirakçıları üçün kiçik bir qəbul düzəlttik. Adamların sayı az idi – 30-35 nəfər, amma kimlər idi: Leonid Leonov kimi “canlı klassik”dən tutmuş o zamanın böyük “ədəbiyyat generalları” – Georgey Markov, Aleksandr Çaykovski, Nikolay Qribacovacan rus ədəbi ictimaiyyətinin “rəsmi” və qeyri-rəsmi ən irəlində gedənləri. Heydər Əliyev də orada idi və söhbətləri, çıxışları ilə miz arxasında əyləşənlərin, xüsusən də, “ədəbiyyat generalları”nın çoxundakı “böyük qardaş” təkəbbürünü sözün əsl mənasında məhv etdi və o, danışdıqca həmin “ədəbi generallar” göz-görəti kiçilirdi...

Bu – şəxsiyyətin miqyasıdır.

O məclisdə yalançı məlumatfuruşluqla, əvvəlcədən hazırlaşma ilə, gözə lap ustalıqla da olsa kül üfürməklə, hətta Siyasi Büro üzvlüyünə namizədliyin hipnozu ilə iştirakçıları ovsunlamaq mümkün deyildi, çünki onların özləri sovet “hakimiyyət mətbəxi”nin aparıcı fiqurları, funksionərləri idi. Yalnız şəxsiyyətin təbii özünüifadəsi, fitri qabiliyyət onları o cürə göz-görəti kiçildə və hərəni öz yerində oturma bilərdi.

Bir vacib məsələni qeyd eləmək istəyirəm: şəxsiyyəti, əlbəttə, cəmiyyət yetişdirir və bu mənada Heydər Əliyev də sovet cəmiyyətinin yetişdirməsi idi və özünün də son çıxışlarından birində dedi ki, həmin cəmiyyətə xidmət etmişdi, bunun məsuliyyətini də dərk edir. Lakin şəxsiyyətin miqyası cəmiyyətin ideoloji-inzibati sərhədləri, çərçivələri ilə məhdudlaşdırıla bilməz. Bu baxımdan mən Heydər Əliyevin son dövr fəaliyyətindəki (və ümumiyyətlə, həyatındakı!) ideoloji dəyişikliyi təbii hesab edirəm.

Ales Adamovic yazır ki, “sosializmdən pis yalnız onun xarabalıqları ola bilər”. Burada yəqin ki, “sovet sosializmi” demək daha dəqiq olar. Xalqımızın “sovet sosializmi”nin həmin real xarabalıq

təhlükəsi ilə üzbaşur durduđu vaxtlarda Heydər Əliyevin bir az qəmli-kədərli, olsun ki, bir az da “heyhat...” əhvali-ruhiyyəli, amma təhlükəsiz, acılı-şirinli xatirələrlə dolu, rahat öz-özünə dərdləşmək üçün vaxt verən, heç kimdə və heç nədə işi olmayan (onda onunla da heç kimin, xüsusən, Kreml mafiyasının işi olmayacaqdı!) “fərdi təqaüdü” həyatından imtina edib yenidən mürəkəbliyin, çətinliklərin, xislət naqisliklərinin, min bir xarici və daxili fitnə-fəsadın içinə daxil olmasına, öz xalqının arasına qayıtmasına da mən məhz şəxsiyyətin Əvvəldən Axıra, Başlanğıcdan Sona gedən yoldakı təbii addımları, təbii yolçuluđu kimi baxıram.

Mən Heydər Əliyevi idealizə etmək fikrində deyiləm və heç bu mümkün də deyil, heç olmasa, ona görə ki, ideal xisləti təbiət yox, romantik ədəbiyyat yaradır. Heydər Əliyev bir rəhbər kimi onu (əslində isə bizim hamımızı!) yetişdirən cəmiyyətin bir hissəsiydisə, deməli, cəmiyyətin səhvləri, eyni zamanda onun da səhvləri idi. Yetmişinci illər, səksəninci illərin əvvəlləri artıq tarixin səhifələrinə çevrildiği bir vaxtda, o dövrə nəzər saldıqda bir rəhbər kimi onun özündən asılı olan səhvləri də indi gün işığı kimi aydın görmək mümkündür. Misal üçün, ətrafına yığışmış və özü Moskvaya getdikdən sonra, respublikada qalan “kiçik rəhbərlər” kolleksiyası...

Mən fikirləşirəm ki, yəni Heydər Əliyev kimi iti zəhnə, fəhmə malik bir adam ətrafındakıların bir çoxunun miskinliyini, riyakarlığını, konformistliyini görmürdü? Ola bilməzdi ki, görməsin...

Bu yerdə biz, görünür, cəmiyyətin şəxsiyyəti üstələməsi hadisəsi ilə qarşılaşırıq. Və görünür, bu da bir Allah işidir ki, bunun ən böyük acısını Heydər Əliyev özü daddı. Əlindən tutub, çörək verdiği və rəyasət heyətlərində barmağının kiçik bir işarəsi ilə minlərlə, hətta milyonlarla adamın gözü qabağında (televiziyanın sayəsində) top kimi yerindən atılıb onun qabağına yüyürən (və bununla özlərini xoşbəxt hiss edən, qürurlanan!) adamların, o, iqtidardan düşdükdən sonra, necə bəd üz göstərmələri hamıdan əvvəl Heydər Əliyevin özünə təsir etməli idi və emosional adam olduğu üçün, yəqin ki də, etdi.

Bu barədə çox danışmağa, xırdalamağa, elə bilirəm ki, ehtiyac yoxdur. Yunus İmrənin dediği kimi, “Dünya axirət əkini, əkib götürən bilər”, amma etiraf etmək istəyirəm (ümumiyyətlə, mənim bu ekspromt yazım, bir növ, etirafnamədir) ki, o zamanlar – Heydər Əliyevin Bakıya qayıdışı və ona qarşı hücumlar vaxtı beynimdə bir obraz məni xeyli müddət rahat buraxmadı: Kral Lir. Şekspir ona görə əlçatmaz bədii-fəlsəfi zirvədir ki, öz yaradıcılığında insan xisləti kimi dəhşətli bir labirintin bələdçisi olub. Bu xislət nələrə qadirdir! Həmin vaxtlar mənim ələməmdə Heydər Əliyev o cürə xislət dəyişmələri ilə üz-üzə gələrkən, hərgah belə demək mümkünsə, Kral Lir dərəcəli bir pərişanlıq içində idi. Bəlkə də bu fikir, bu bənzətmə mənim fantaziyamın nəticəsidir? Bilmirəm... Amma mən belə hiss edirdim, belə görürdüm.

İndi, gecə saat üçün sakit qaranlığında bu sətirləri yazarkən orasını da fikirləşirəm ki, Kral Lir dərəcəli bir pərişanlığı yaşayan şəxsiyyəti heç vaxt kin-küdurət, intiqam ehtirası ələ ala bilməz, əksinə, kiçikliyi, miskinliyi gördüyü üçün o, bağışlamağı üstün tutar.

Əlbəttə, vaxt gələcək, bizim bu günlərimiz (çətin, özünü axtarışlarla dolu, ziddiyyətli, qanlı-qadalı, amma şübhəsiz ki, tarixi günlərimiz!) də Azərbaycan yazıçılarının, şairlərinin, dramaturqlarının qələminin zəngin, Şekspir ehtirasları ilə dolu materialına çevriləcək, əsərlər yaranacaq, o əsərlərin real tarixi qəhrəmanları olacaq, ancaq o həqiqəti ki, Heydər Əliyev özü yaza bilər, onu heç kim yazmayacaq. Bilmirəm, Heydər Əliyev gündəlik tutub, bilavasitə iştirakçısı olduğu epoxal əhəmiyyətli hadisələrlə bağlı, heç olmasa, qeydlər aparıb, yoxsa yox? Mən çox istərdim ki, gələcək nəsillər o gündəlikləri, qeydləri, fikirləri oxumaq imkanına malik olsun. Və eyni zamanda, o yazılar da tamam obyektiv yazılsın, yaxşıya yaxşı, pisə pis deyəlsin. O yazılar yazılarkən daxili “qlavlit” – şəxsi təəssübkeşlik bir tərəfə atılsın və “cəmi məxluqatın əşrəfi” olan insan müəllifin simasında o tarixi sənəddə bütün vüsəti ilə təsvir olunsun – yaxşısı da pisi ilə bərabər, müdriqliyi və pərişanlığı, Xeyir ilə Şər arasındakı ədəbi mübarizədə qadirliyi və səhvləri, aldanışları ilə birlikdə.

Bu yaxınlarda yaxın adamlarla xudmani bir söhbət zamanı dostlardan biri məndən soruşdu: “- Heydər Əliyevi bir sözlə necə səciyyələndirərdin?” Özüm üçün də gözlənilməz bir cavab verdim: “- Tənha adam”. Bilmirəm nə üçün belə dedim? Nəyə görə? Hansı əsasla? Bəlkə ona görə ki, istedadlı şəxsiyyət həmişə tənha olur? Bilmirəm... Amma belə dedim və indi də belə düşünürəm.

28 iyul 1992.

(“Aydınlıq” qəzeti, 16 oktyabr 1992.)

PS. *Yaxşı xatirimdədir ki, mən bu yazını indi çox uzaqlarda qalmış o iyul gecəsi birnəfəsə yazdım və burada açıq-aşkar hiss olunan pərişanlıq ab-havası da, əslində, o zaman Azərbaycan rəhbərliyinin, dönük insanların, ovucuna alıb qaldırdığı vəzifə sahiblərinin, bir sözlə, nankorların, cahillərin və tərbiyəsizlərin Heydər Əliyevə qarşı etibarsızlığı, hörmətsizliyi, kəmfürsətliyi nəticəsində mənim daxilimdə yaranmış pərişanlığın ifadəsi idi.*

O zaman xalqın çağırışı və təkidi ilə Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə gəlişi hələ irəlində idi və mən bu yazını o vaxtki əsas qəzetlərdə heç cürə çap etdirə bilmədim, sonralar ona yaltaqlanan bir sıra mətbuat “rəhbərləri” və qeyri-“rəhbərləri” bu yazını yaxına buraxmırdı (vəfat etdikləri üçün onların adlarını çəkmirəm, hələ sağları da mənim üçün elə vəfat etmişlər kimidir).

Nəhayət, bu yazı “Aydınlıq” qəzetində dərc olundu və 31 ildən (!) sonra Heydər Əliyevin 100 illiyi münasibətilə bir sözüənə də toxunmadan onu yenidən oxuculara təqdim edirəm.

12 fevral 2023.

Bakı

Он был школой... Первое эссе – 1992 г.

**«Посадка будущей жизни»
(Слово о Гейдаре Алиеве)**

Эльчин

Народный писатель

Резюме. В статье говорится о ценных заслугах общенационального лидера азербайджанского народа и видного общественного деятеля Гейдара Алиева как спасителя азербайджанского народа в 70-80-е годы. В основанной на фактах статье говорится о его уникальных личных качествах – внимании и заботе, которые он проявлял к интеллигенции и творческим личностям страны. Гейдар Алиев был политиком мирового масштаба, и это особо подчеркнуто в статье. В конце статьи автор с сожалением отмечает, что ему не удалось опубликовать эту статью, написанную им задолго до второго прихода к власти Гейдара Алиева в октябре 1992 года, ни в одной из главных газет республики. Статья, опубликованная в газете «Айдынлык», была представлена спустя 31 год накануне 100-летия Великого Вождя.

Ключевые слова: Гейдар Алиев, видный общественный деятель, 70-80-е годы, московская среда, кремлевская мафия